

Артыкулы

*Дарыюш Тарасюк (Люблін),
доктар гісторыі,
Універсітэт імя Марыі Кюры-Складоўскай*

Польскі друк у Менску ў 1905 – 1918 г.

Перыядычны друк на нацыянальных мовах, у т.л. на польскай, быў дазволены царскімі ўладамі толькі ў перыяд расейскай рэвалюцыі 1905 – 1907 г.¹ У сувязі з гэтым з’явілася мажлівасць адраджэння польскамоўнай прэсы на г.зв. усходніх землях былой Рэчы Паспалітай, на якіх яна была забароненая пасля паражэння студзеньскага паўстання 1863 г. Перамены палякі выкарысталі найперш у Вільні, дзе пачалі выдавацца некалькі польскіх газет.

На пачатковай стадыі адраджэння польскага друку віленскія выданні імкнуліся асвятляць жыццё і дзейнасць палякаў на ўсіх “усходніх землях”. У прыватнасці, змяшчаліся таксама карэспандэнцыі з Менску. Яны публікаваліся ў найбольш папулярнай польскай газеце гэтых тэрыторый, у “Кур’еры літоўскім”². З 1905 г. аўтарамі тэкстаў рубрыкі “З Менску” былі Адам Жаба і Уладзімір Двожачак. У кастрычніку 1907 г. апошні стаў рэдактарам пастаяннай рубрыкі “Кур’ера”, якая называлася “Менскае эха”³. Тут друкавалася інфармацыя мясцовага жыцця, справаздачы пра дзейнасць польскіх арганізацый, а таксама ўздымаліся праблемы, якія найбольш хвалявалі палякаў, што пражывалі на беларускіх землях. Напрыклад, праблема выдання польскай газеты ў Менску. Увосень 1908 г. рэдакцыя “Кур’ера” зліквідавала асобную менскую рубрыку. Прынятае рашэнне тлумачылася невялікай колькасцю дасыланых з Менску матэрыялаў. Аднак, здаецца, што на самой справе рэдакцыі не падабалася бескампрамісная пазіцыя У.Двожачка, які паходзіў з Польскага каралеўства⁴. Ягоняны

¹ *Imienny Ukaz Najwyższy co do przepisów w tymczasowych o wydawnictwach periodycznych* 24. 11. 1905 // Godlewski S. *Reforma konstytucyjna w państwie rosyjskim*. Warszawa, 1906. S. 80-82.

² Jurkowski R. „Kurier Litewski” w latach 1905-1907 // *Kwartalnik Historii Prasy Polskiej*. R. 22. 1983. Nr 1. S. 79-106.

³ *Od Redakcji. Echa Mińskie* // *Kurier Litewski*. 4 (17).10. 1907. Nr 221.

⁴ Нацыянальны гістарычны архіў Рэспублікі Беларусь у Менску (далей НГАРБ). Ф. 295, воп. 1, адз. 7704, арк. 5. Рапарт Менскага паліцмайстра.

артыкулы ўказвалі на слабасць і недахопы дзейнасці беларускіх палякаў. Іхспалучэнне з эндэцкімі поглядамі аўтара рабіла ягоную асобу непাপулярнай сярод менскай эліты⁵. Міхал Крыспін Паўлікоўскі назваў Удвожачка адным “з першых зязюліныхяек у гняздзе, дзе звычайна шанаваліся традыцыі сужыцця ўсіх народаў Вялікага Княства Літоўскага”⁶.

Інфармацыя пра жыццё палякаў Беларусі з’яўлялася таксама на старонках віленскіх газетаў нацыянальна-дэмакратычнай арыентацыі, а менавіта ў “Дзенніку віленьскім”, “Гоньцу віленьскім” і “Гоньцу цодзенным”⁷.

У той час у Беларусі, нават ў янайвялікшым горадзе Менску большасць мясцовых палякаў не разумела патрэбы выдання лакальнай польскай газеты, быццам забываючы пра тое, што перыядычны друк з’яўляецца адным з найбольш эфектыўных сродкаў уплыву на грамадскасць. Уласную апатыю ў гэтай справе найчасцей апраўдвалі сцвярджаннем, што патрэбы палякаў у перыядычнай інфармацыі цалкам задавальняе польскі віленскі друк. Праўда, гэта не значыць, што не было спробаў (часам паспяховых) выдання лакальных польскіх газет.

5 верасня 1906 г. менскі губернатар выдаў дазволна выданне “Газеты менскай” пад рэдакцыяй Антоні Іваноўскага, якая павінна была публікаваць усебаковую інфармацыю пра жыццё польскай грамадскасці ў Менску, а таксама асвятляць падзеі жыцця ўсёй дзяржавы і замежжа⁸. Аднак гэтая газета так і не з’явілася.

17 кастрычніка 1905 г. менскі губернатар дазволіў выданне штотыднёвіка “Погонь”, які збіраўся інфармаваць чытача пра падзеі грамадскага і палітычнага жыцця, знаёміць з тэкстамі па рэлігіі, гісторыі і літаратуры. Прашэнне падала менская “Асвятла”⁹. Гэты праект выклікаў вялікую цікавасць сярод беларускіх палякаў, што адностравалася ў шэрагу палемічных артыкулаў на старонках віленскага друку. Спрэчкі, галоўным чынам, вяліся вакол таго, ці трэба выдаваць штодзённую газету, ці што-тыднёвік¹⁰. Урэшце рэшт па фінансавых прычынах ініцыятары адмовілі-

⁵ Jankowski Cz. W ciągu dwóch lat... Przyczynek do dziejów prasy polskiej na Litwie. Warszawa, 1908. S. 133.

⁶ Pawlikowski M. K. Dzieciństwo i młodość Tadeusza Irteńskiego. Londyn, 1959. S. 139.

⁷ НГАРБ. Ф. 295, воп. 1, адз. 7968, арк. 3. Пасведчанне на адкрыццё адзвалення газеты “Гонец віленьскі”... marzec 1909, арк. 8. Пасведчанне на адкрыццё газеты “Гонец цодзенны”... Kwiecień 1910.

⁸ НГАРБ. Ф. 299, воп. 2, адз.з.18432, арк. 45. Ліст менскага губернатара Ф.Ф.Чарнцову... 5.09.1906 г.

⁹ НГАРБ. Ф. 295, воп. 1, адз.з. 7704, арк. 9. Прашэнне двараніна Двожачка... 20.09.1907; Echa Mińskie // Kurier Litewski. 21.10(3.11)1907. Nr 236. S. 3.

¹⁰ Ślepowron. Nieśwież // Kurier Litewski. 15(28).12.1907. Nr 281; Wł. Dw. Echa Mińskie // Kurier Litewski. 20.03(2.04).1908. Nr 66.

ся выдаваць не толькі штотдзённую газету, але нават штотыднёвік. Таксама не атрымалася перанесці ў Менск з Вільні выданне штотыднёвіка “Пшыяцель люду”¹¹.

Дыскусію выклікала прапанова выдання польскай газеты на расейскай мове, як зразумелай для шырокіх колаў мясцовай грамадскасці. Аўтары прапановы заклікалі кіравацца здаровым рэалізмам. Паколькі няма шансаў выдаваць польскамоўную газету, трэба выдаваць газету на расейскай мове, каб прапагандаваць падзеі жыцця палякаў і ўздзейнічаць на шырокае кола чытачоў¹². Аднак гэтая ідэя выклікала вельмі моцнае абурэнне большасці польскай грамадскасці і вельмі хутка пра яе забыліся¹³.

Першай менскай польскай газетай можна лічыць “Страж імя Мары” (*Straj imienia Marii*). Яе заснавальнікам быў кнігазнаўца Юзаф Славінскі, які 28 лістапада 1906 г. атрымаў дазвол ад менскага губернатара Якава Эрдэлі. Рэдактарамі “Стражы...” былі ксёндз Францішак Грабоўскі, якога замяніў кнігазнаўца Юзаф Нарэйка, а потым Юзаф Славінскі¹⁴. Межы ўплываў “Стражы...” былі невялікімі, бо газета распаўсюджвалася толькі паміж сябрамі каталіцкай Кангрэгацыі марыян і займалася выключна рэлігійнымі праблемамі¹⁵.

Справу “Стражы...” працягвала з красавіка 1910 г. “Гвезда заранна”, якая выдавалася як “рэлігійна-маральна-грамадскі мясячнік, прысвечаны Маці Божай і пашырэнню праўды на зямлі”. Праграма гэтай газеты абяцала, што выданне будзе асвятляць падзеі рэлігійнага жыцця, асветы, гаспадаркі, а таксама будзе інфармаваць пра палітычнае і культурнае жыццё¹⁶. На старонках газеты з’яўляліся невялікія артыкулы, якія датычылі жыцця палякаў у Менску¹⁷. Пазней гэты “мясячнік” змяніў сваю назву і выдаваўся як “Чэсць Мары” (*Cześć Marii*)¹⁸. Па прычыне невялікіх накладаў і вузкай спецыялізацыі гэтыя выданні не маглі цалкам задаволіць патрэбаў беларускіх палякаў у перыядычным друку.

Калі спробы выдання ў Менску польскамоўнай газеты не прынеслі поспеху, частка мясцовых палякаў сканцэнтравала свае намаганні на выданні польскіх календароў, якія ўспрымаліся як свайго роду замена

¹¹ Z. K. W Nieświeżu // Kurier Litewski. 13(26).11.1907. Nr 254.

¹² Rodak z Mińska. Jeszcze o nowem piśmie w Mińsku // Kurier Litewski. 19.07(1.08).1907. Nr 157.

¹³ Ż. Litwa i Białoruś, Mińsk // Kurier Litewski. 29.07(11.08).1907. Nr 166.

¹⁴ Zienkiewicz T. Polskie życie literackie w Mińsku w XIX i na początku XX wieku (do roku 1921). Olsztyn, 1997. S. 39.

¹⁵ НГАРБ. Ф. 299, воп. 2, адз.з. 18432, арк. 54. Ліст менскага губернатара Ф.Ф.Чарнцову... 28.11.1906, арк. 58.

¹⁶ Тамсама. Арк. 312. Менскі губернатар Г.І. Юзафовічаву... 29.09.1909.

¹⁷ Kronika miejscowa // Gwiazda Zaranna. 1911. Nr 1-2. S. 42.

¹⁸ Zienkiewicz T. Polskie życie literackie w Mińsku... S. 40.

друку. Падрыхтоўка першага календара 1907 г. адбывалася, як успамінаў Мечыслаў Пароўскі, у атмасферы страху перад расейскай цэнзурай¹⁹. Аднак цэнзура ў гэтым выпадку не мела ніякіх прэтэнзій. Улады нагадалі пра сябе толькі пасля выдання Менскага календара на 1910 г. (*Kalendarz Mieski na rok zwyczajny 1910 dostosowany do potrzeb ludności zamieszkałej na Litwie i Rusi*). Яго выдавала рэдакцыя “Стражы імя Марыі” са згоды віленскай цэнзуры. Аднак у Менску паліцыя рэквізавала гэты календар, абвінаваціўшы аўтараў паміж іншым у тым, што яны выкарыстоўвалі польскія назвы вуліц²⁰.

Асобныя календары змяшчалі інфармацыю пра колішнія і сучаснае жыццё палякаў на Меншчыне. Шматувагі надавалася гісторыі самога Менску. Таксама публікавалася інфармацыя пра польскія арганізацыі і крамы, статыстычныя звесткі пра жыццё лакальнай польскай грамадскасці. У “Календары менскім на 1914 г.”, напрыклад, надрукавалі спіс землеўласнікаў Менскай губерні. Значную частку календароў займалі літаратурныя тэксты менскіх аўтараў, у прыватнасці, Ераніма Друцкага-Любецкага, Вігольда Гоздавы-Гадлеўскага, Вацлава Іваноўскага і Станіслава Вежбіцкага.

Пазней у перыяд актывізацыі польскага руху ў Менску, у перыяд з’ездаў Менскага таварыства сельскай гаспадаркі пачалося выданне г.зв. аднадзённага выдання “Над Свіслаччу”. З чэрвеня 1912 г. да траўня 1914 г. было выдадзена 8 нумароў газеты. Галоўнай задачай “аднадзёнкі” было інфармаванне польскай грамадскасці пра дзейнасць розных польскіх арганізацый Менску і яго нага наваколля. Звычайна гэтая інфармацыя падавалася ў даволі крытычнай форме. Пры гэтым змяшчаліся тыповыя публіцыстычныя тэксты, якія паміж іншым заклікалі да захавання і развіцця палшчызны. У кастрычніцкім нумары за 1913 г. аўтары заклікалі чытачоў набываць тавары толькі ў польскіх крамах²¹.

Рэдактар “аднадзёнкі” імкнуўся разбурыць перакананне мясцовых палякаў, нібыта мясцовыя лакальныя праблемы не заслугоўваюць увагі і лепей пра іх не пісаць. 12 кастрычніка 1912 г. “аднадзёнка” ператварылася ў штотыднёвік з пазначэннем “орган палітычны, грамадскі і літаратурны, прысвечаны справам Менскай і Магілёўскай зямлі”. Да 21 ліста-

¹⁹ Porowski M. Wspomnienia 1904-1918. S. 67 (Нацыянальная бібліятэка ім. Асцінскіх. Sygn. 13542/II).

²⁰ Z Mińska // Gazeta Codzienna. 6 (19). 07. 1910. Nr 95; Zienkiewicz T. Polskie życie literackie w Mińsku... S. 41; Tarasiuk D. Kulturalno-oświatowa działalność Polaków w Mińsku w latach 1905-1914 // На шляхах да ўзаемаразумення. Навуковы зборнік. Пад рэд. А. Мальдзіса ды інш.. Мн., 2000. С. 59.

²¹ Swój. Swój do swego! // Nad Świsłoczą. Październik 1913; Sprawy wyznaniowe // Nad Świsłoczą. Maj 1914.

пада 1912 г. выйшла толькі 6 нумароў газеты. Гэта быў тыповы лакальны правінцыяльны штотыднёвік, адрасаваны палякам Меншчыны і Магілёўшчыны²². Праграма газеты грунтавалася на каталіцызме, польскасці і беспартыйнасці. Адначасна падкрэслівалася неабходнасць умацавання нацыянальнай салідарнасці. У сувязі з гэтым звярталася ўвага на тое, што рэдакцыя не будзе публікаваць артыкулы антыпольскага зместу або тыя, якія “пашыраюць замяшанне ў грамадстве”. Гарантаваўся прыярытэт публікацыяў, мэтай якіх была “карысць пальшчыzny”²³. У сувязі з гэтым, напрыклад, ужо ў рэдакцыйным артыкуле першага нумара штотыднёвіка “Над Свіслаччу” сцвярджалася, што беларускае пытанне з’яўляецца штучным стварэннем і нацыянальнай фікцыяй²⁴.

Існаванне газеты, рэдакцыя якой заяўляла, што будзе змагацца за польскія нацыянальныя інтарэсы, ад пачатку было пад пытаннем. Урэшце рэшт царская цензура прызнала артыкулы пятага нумара штотыднёвіка (“Беларусы”, “З судаў” і “Дапамога для Каралеўства”) праявай польскага шавінізму²⁵. Менавіта таму 20 лістапада 1914 г. штотыднёвік быў забаронены як орган друку “шкоднага накірунку”²⁶.

Аднак Двожачак не адмовіўся ад намеру выдання польскага штотыднёвіка ў Менску. Напачатку 1915 г. ягоная жонка Марыя (ён сам адышоў у “цень”) атрымала дазвол на выданне польскамоўнага штотыднёвіка “Погонь”²⁷. Першы нумар выйшаў 7 сакавіка 1915 г. Пазней на непрацягла перыяд газета стала штотыднёвай. Пасля вяртання да штотыднёвай перыядычнасці выдання “Погонь” выходзіла нерэгулярна. Апроч таго на першай старонцы было пазначана: “Штотыднёвік для ўсіх”²⁸. Ужо ў першым нумары рэдакцыя паведамляла, што газета з’яўляецца працягам выдання “Над Свіслаччу” і таксама будзе стаяць на глебе пальшчыzny і каталіцызму. Аднак паведна, штотыднёвік абяцаў супрацьдзеянне забабонам, класаваму эгаізму і падтрымку гаспадарчых ініцыятываў²⁹. У навуковай

²² Od redakcji pierwszego i jedyne go polskiego organu prasy w Mińsku Lit., tygodnika „Nad Świsłoczą” // Nad Świsłoczą. Maj 1914.

²³ Dworzaczek W. Pierwszy organ polski w Mińsku // Nad Świsłoczą. Maj 1914.

²⁴ Od Redakcji // Nad Świsłoczą. 12(25).10.1914. Nr 1.

²⁵ Nad Świsłoczą. 14.11.1915. Nr 5; НГАРБ. Ф. 299, воп. 2, адз. 15951. А. 26. Папарт цензара Дашкевіча... 15. 11. 1915; Структуру расейскай цензуры паказаў Ю. Кушлейка ў кнізе *Książka polska w Rosji na przełomie XIX i XX wieku* (Warszawa 1993. S. 49-55).

²⁶ НГАРБ. Ф. 299, воп. 2, адз. 15951, арк. 34. Пастанова Галоўнага начальніка Менскай вайскавай акругі... 20.11.1915. Апошні нумар (№ 6) штотыднёвіка “Над Свіслаччу” быў канфіскаваны царскай цензурай.

²⁷ НГАРБ. Ф. 299, воп. 2, адз. 16238, арк. 2. Пасведчанне Менскага губернатара... 17.01.1915.

²⁸ Romanowski A. *Młoda Polska wileńska*. Kraków, 1999. S. 375.

²⁹ Od Administracji // Pogoń. 7(30).03.1915. Nr 1.

літаратуры сустракаюцца дзве даты закрыцця газеты – вясна 1916 і вясна 1917 г.³⁰. Магчыма, газета перастала выходзіць увесну 1916 г. альбо ўжо выходзіла нерэгулярна і прыкметнай ролі не адыгрывала.

У сувязі з выразным нацыянальным “тварам” гэтая газета мела праблемы з цензурай. Пра гэта сведчыць, напрыклад, белая “пляма” замест абяцанага артыкула “Judeo-Polonia”³¹. Шмат увагі надавалася арганізацыі дапамогі бежанцам з боку польскіх дабрачынных таварыстваў. Вельмі крытычна ацэньвалася дзейнасць Менскага таварыства сельскай гаспадаркі³².

Прыбыццё ў Менск напрыканцы восені 1915 г. вялікай групы польскіх бежанцаў, сярод якіх знаходзіліся публіцысты і літаратары, якія збіраліся працягваць сваю дзейнасць у бежанстве, спрыяла актывізацыі развіцця польскага друку. Ужо 10 жніўня 1915 г. з прашэннем аб дазvole выдання ў Менску газеты “Польскія справы” звярнуўся да губернатара Уладзіслава Залескі з Варшавы. Аднак яго праект не дачакаўся рэалізацыі³³.

Першай польскай газетай, якая выдавалася ў Менску і мела шырокае кола чытачоў быў “Новы Кур’ер літэўскі”. Яго першы нумар выйшаў 23 жніўня 1915 г., а апошні (№ 556) 29 чэрвеня 1917 г. Першым рэдактарам стаў Юзаф Хласка. Пасля ягонага пераезду ў Маскву (22 верасня 1915 г.) пасаду рэдактара заняў былы кіраўнік віленскіх “Вядамасці ілюстраваных” Казімір Прухнік³⁴.

“Новы Кур’ер літэўскі” запаўняў туя пустку ў распаўсюджванні польскага друку на ўсходняй Беларусі, якая ўзнікла пасля акупацыі “Прывілінскага краю” і Вільні войскамі цэнтральных дзяржаў. Няўдача расейскіх войскаў зрабіла немагчымым распаўсюджванне на Меншчыне і Магілёўшчыне польскай перыёдыкі. “Новы Кур’ер...” быў адрасаваны як мясцовым палякам, так і бежанцам з Каралеўства Польскага, якія воляй лёсу апынуліся ў Беларусі³⁵. Апроч інфармацыйнай, газета выконвала яшчэ і публіцыстычную функцыю. Аднак, апроч старых рубрык, якія насілі пераважна інфармацыйны характар і паведамлялі пра найноўшыя падзеі, пра ваенную сітуацыю ў Расеі за яе межамі, на старонках газеты з’явіліся новыя публіцыстычныя рубрыкі. Там публікаваліся артыкулы пра дзей-

³⁰ Zienkiewicz T. Polskie życie literackie w Mińsku w XIX... S. 43; Ślisz A. Prasa polska na Białorusi przed 1921 r. // Roczniki Historii Czasopiśmiennictwa Polskiego. R. 5. 1966. Nr 1. S. 135.

³¹ Judeo-Polonia // Pogoń. 7(30).03.1915. Nr 1.

³² W Towarzystwie Rolniczym // Pogoń. 25.11(8.12).1915. Nr 48.

³³ НГАРБ. Ф. 295, воп. 1, адз.з. 9047, арк. 1. Прашэнне двараніна У.П. Залескага... 10.08.1915.

³⁴ Ślisz A. Prasa polska na Białorusi... S. 134.

³⁵ Od Redakcji // Nowy Kurier Litewski. 23.08.(5.09).1915. Nr 1.

нась польскіх арганізацыяў дапамогі бежанцам, Польскага таварыства дапамогі ахвярам вайны і Цэнтральнага грамадзянскага камітэту, іншых культурных і палітычных арганізацыяў. Аўтары асвятлялі жыццё і праблемы бежанцаў, разважалі пра будучыню польскай нацыі. Гэтая газета ў першую чаргу інфармавала пра агульную сітуацыю.

Напачатку праблемы жыцця палякаў на беларускіх землях з’яўляліся ў рубрыцы “Актуальныя навіны”³⁶. Пазней зацікаўленасць гэтай тэмай пачала ўзрастаць. Гэта было звязана з тым, што пасля Лютаўскай рэвалюцыі 1917 г. было ліквідавана Галоўнае ўпраўленне друкам у Расеі, г.зн. знікла цензура. Дэмакратызацыя спрыяла актывізацыі польскага палітычнага жыцця, што адлюстравалася ў публікацыях друку. Палітычныя перамены і ўтварэнне Польскай Рады Менскай зямлі абярнуліся ліквідацыяй “Новага Кур’еру літэўскага”, які часта прадстаўляў не вельмі папулярныя сярод мясцовай польскай грамадскасці эндэцкія погляды³⁷.

Ягонае месца заняў “Дзеннік менскі”, які выходзіў як “газета нацыянальная, беспартыйная і дэмакратычная”. Ён выдаваўся з 1 ліпеня 1917 г. да восені 1918 г.³⁸ Ініцыятарам выдання “Дзенніка” стаў Выканаўчы камітэт Польскай рады Менскай зямлі, а выдаўцом спачатку Эдмунд Івашкевіч, а пазней (з 19 лістапада 1917 г.) – Таварыства падтрымкі друку і чытання ў Менску. Дарэчы, яго ўзнікненне таксама было вынікам ініцыятывы згаданага Выканаўчага камітэту, а таксама Фелікса Хільхэна³⁹. Аднаводна, “Дзеннік менскі” прадстаўляў погляды груповак, якія падпарадкоўваліся Польскай радзе. Першымі рэдактарамі газеты былі Ф. Хільхэн і Марыян Масоніўс, а з 23 ліпеня кіраўнік выдаўніцтваў Польскага камітэту Тадэвуш Яворскі, які прыехаў з Масквы.

Газета прызначалася для ўсіх палякаў, якія пражывалі ў Беларусі, як аўтахтонаў, так і бежанцаў з Каралеўства Польскага. Першай яе задачай было своечасовае інфармаванне польскай грамадскасці. Таксама змяшчалася публіцыстыка па праблемах польскай палітычнай думкі. “Дзеннік менскі” заклікаў палякаў да нацыянальнага адзінства, якое лічылася най-

³⁶ Уладзіслаў Глінка ў сваіх успамінах заўважыў, што “Новы Кур’ер літэўскі” даволі аб’ектыўна асвятляе падзеі на тэрыторыях, акупаваных войскамі цэнтральных дзяржаваў, аднак немцаў паказвае з найгоршага боку. (гл. Glinka W. Pamiętnik wielkiej wojny. T. II. Cz. I. Warszawa, 1927. S. 25; Wiadomości bieżące // Nowy Kurier Litewski. 21.09(4.10).1915. Nr 30.

³⁷ Kryński W., Porowski M., Świda A. Do Czytelników! // Nowy Kurier Litewski. 29.06(12.07)1917. Nr 156.

³⁸ 23.01.1918 г. па загаду бальшавіцкіх уладаў “Дзеннік менскі” быў зачынены за звесткі аб магчымай эвакуацыі Менску. Газета пачала выходзіць пад назвай “Гонец менскі”. 22 лютага 1918 была вернутая назва “Дзеннік менскі”. Zawieszenie gazet // Gонец Miński. 25.01.1918. Nr 1.

³⁹ Kronika // Dziennik Miński. 19.11(2.12).1917. Nr 118.

вышэйшай каштоўнасцю, падштурхоўваў да палітычнай дзейнасці і інфармаваў пра розныя праявы польскага жыцця на беларускіх землях. Дэкларавалася пазітыўнае стаўленне да беларусаў⁴⁰. Пры гэтым рэдакцыя пазбегала дыскусіі з іншымі польскімі газетамі, што выходзілі ў Менску.

Аднак імкненне рэдакцыі пазбегнуць адназначнай палітычнай пазіцыі выклікала незадавальненне часткі польскай грамадскасці. З вострай крытыкай “Дзенніка” выступіў, у прыватнасці, У.Двожачак у аднадзённым выданні “На стражы”. Ён абвінавачваў рэдакцыю “Дзенніка менскага” ў тым, што яна не займалася нацыянальным выхаваннем палякаў Беларусі і адначасна сімпатызавала польскім “левым” арганізацыям⁴¹.

“Дзеннік менскі” не здолеў ператрываць прыход бальшавікоў да ўлады і звязанае з гэтым увядзенне цензуры, якая датычыла як менскіх выданняў, так і тых, што прывозіліся сюды. Мэтаю цензуры абвешчалася недапушчэнне распаўсюджвання інфармацыя, якая магла выклікаць хваляванні насельніцтва⁴². 21 лістапада 1917 г. з’явіўся закон, які забараняў публікацыю абвестак у недзяржаўных выданнях⁴³. Паводле бюджэту на 1917 г., прыбыткі “Дзенніка” толькінапалову пакрывалі ягоныя выдаткі⁴⁴.

З 25 студзеня па 21 лютага 1918 г. выдаваўся “Гонец менскі” як “газета нацыянальная, беспартыйная і дэмакратычная”⁴⁵. За выключэннем сваёй назвы гэтае выданне практычна нічым не рознілася ад “Дзенніка”.

Пасля Кастрычніцкай рэвалюцыі ў Менску з’явіліся чарговыя польскія штодзённыя газеты. Польскія сацыялісты, якія імкнуліся пашырыць свае ўплывы, павінны былі мець уласную прэсу. З лістапада 1917 г. пачала выдавацца газета “Праўда”, якая з № 25 змяніла сваю назву і ператварылася ў “Польскую праўду”⁴⁶. Яна ўзнікла па ініцыятыве дзеячоў Польскага сацыялістычнага аб’яднання (Polskie Zjednoczenie

⁴⁰ Od Redakcji // Dziennik Miński. 1 (14). 07. 1917. Nr 1.

⁴¹ D. Rada Polska Ziemi Mińskiej a społeczeństwo // Na Straży. Kwiecień 1918.

⁴² Приказ № 1. К населению гор. Минска и окрестностей // Бюлетень Минского Совета рабочих и солдатских депутатов. 27. 10. 1917. № 1.

⁴³ Kronika // Dziennik Miński. 19. 11 (2. 12). 1917. Nr 118.

⁴⁴ Centralne Archiwum Wojskowe w Warszawie. Formacje wschodnie. sygn. 122.100.12, bp. Protokół Komisji Rewizyjnej... ze sprawdzenia rachunkowości instytucji podległych Radzie (16-18. 04. 1918); Прыбыткі прыносіла толькі Польская выдавецкая суполка (8069,04 руб.).

⁴⁵ У гэты час выйшлі з друку 12 нумароў разам з 2 дадаткамі “Тоньца менскага”. Выдаўцом №№ 1-7 быў Зянон Козел-Паклеўскі, а рэдактарам – Браніслаў Курчэўскі. З № 8 выдаўцом і адначасна рэдактарам стаў Чэслаў Крупскі.

⁴⁶ Назву “Праўда” змянілі з мэтай прыцягнуць да газеты больш шырокія масы палякаў. Гэтае досыць рацыянальнае з палітычнага пункту погляду рашэнне пазней было выкарыстана як доказ пры абвінавачванні Стэфана Хельтмана ў антырэвалюцыйнай нацыяналістычнай дзейнасці. Dąbał T. Polacy Związku Radzieckiego. Ich pochodzenie, udział w Rewolucji Październikowej i budownictwie socjalistycznym. Szkic historyczno-oświatowy. Moskwa, 1929. S. 73.

Socjalistyczne). Са студзеня 1918 г. газета з'яўлялася органам мясцовага Камісарыяту па польскіх справах⁴⁷. Да 19 лютага 1918 г. выйшла з друку 76 нумароў газеты накладам 2 – 3 тыс. асобнікаў⁴⁸.

“Польская праўда” выконвала інфармацыйную і публіцыстычную функцыі. Яна заклікала палякаў супрацоўнічаць з расейскім рэвалюцыянерамі, абараняць заваёвы рэвалюцыі, “тлумачыла” дзеянні іншых польскіх палітычных груповак⁴⁹. Артыкулы “Польскай праўды” вельмі часта падтрымлівалі бальшавікоў. Газета таксама публікавала звароты і рашэнні рабочых арганізацыяў. Як успамінала Міхаліна Даманьская, “Польская праўда” “жоўцю і атрутай закідвала панскае войска”⁵⁰. Гэтае выданне знаходзілася ў стане вайны з іншымі польскімі выданнямі, што існавалі ў Менску⁵¹. Пасля адступлення з Менску бальшавікоў у лютым 1918 г. газета была ліквідаваная.

15 снежня 1917 г. у Менску пачала выдавацца яшчэ адна штодзённая польская газета – “Пляцуўка”. Яна выйшла з нацыянальна-дэмакратычнага (эндэцкага) асяродку. Яе выдаўцом і адначасна рэдактарам лічыўся Пружнік, хоць на самой справе газету рэдагаваў Антоні Садзэвіч. Адною з найважнейшых задачай газеты была барацьба супраць “левых” ушываў сярод польскай грамадскасці. Шмат месца займалі артыкулы з нападамі на польскіх рэвалюцыянераў і тых дзеячоў, якія выказваліся за супрацоўніцтва з іншымі нацыямі. Яе аўтары заклікалі да паланізацыі ўсіх жыхароў беларускіх земляў. Міхал Касакоўскі ў сваім “Дзённіку” (“Dziennik”) адзначаў, што “Пляцуўка” вяла “вульгарную газетную вайну”. Яна атакавала не толькі “Польскую праўду” і Аляксандра Лядніцкага, але таксама памяржоўны “Дзённік менскі” і настаўнікаў польскіх гімназій у Менску⁵².

Асобнай групай перыядычных выданняў, якія ў час I сусветнай вайны выдаваліся ва ўсходняй Беларусі, былі вайсковыя газеты. Ужо ўлетку

⁴⁷ Ślisz A. Prasa polska w Rosji w dobie wojny i rewolucji (1915-1919). Warszawa, 1968. S. 311.

⁴⁸ Паводле ўспамінаў Вацлава Паньскага “Польская праўда” не мела рэдакцыі ў поўным значэнні гэтага слова. Афіцыйна ж рэдактар нумары падпісваў Станіслаў Бэрсан. Па прычыне адсутнасці газетнай паперы № 40-70 былі выдадзеныя на жоўтай паперы для пакункаў, у сувязі з чым газета атрымала назву “рудая”. Heltman S. Robotnik polski w Rewolucji Październikowej na Białorusi. Mińsk, 1927. S. 46-47.

⁴⁹ S. H. Lista Nr 8 // Prawda. 11 (24). 11. 1917. Nr 8; S. H. Histeria // Polska Prawda. 20. 12. 1917 (2. 01. 1918). Nr 39.

⁵⁰ Heltman S. Robotnik... S. 51; Domańska M. Gdy zabrzmiał złoty róg. Warszawa, 1926. S. 41.

⁵¹ i. Stare i nowe dzieje // Prawda. 10 (23). 11. 1917; St. B. Kłamstwa “Dziennika Mińskiego” // Prawda. 24. 11 (7. 12). 1917. Nr 18; S.H. O pewnym tygodniku co się zwie ludowym // Polska Prawda. 13 (26). 12. 1917. Nr 33.

⁵² Dziennik Michała Stanisława Kossakowskiego. S. 537-538 (Archiwum Polskiej Akademii Nauk w Warszawie, sygn. III-4); Zabagniona pedagogia // Placówka. 15. 03. 1918. Nr 53.

1917 г., калі актывізавалася дзейнасць палякаў у войску, у Менску з’явіліся газеты для жаўнераў. Самай вядомай з іх была газета “Жоўнеж польскі”, якая з перапынкамі выходзіла з 15 ліпеня 1917 г. да 15 чэрвеня 1918 г. Галоўным рэдактарам газеты ад пачатку да канца заставаўся Хенрык Новадворскі. Змяняліся толькі выдаўцы⁵³. “Жоўнеж польскі” выконваў інфармацыйную, публіцыстычную і выхаваўчую функцыі. Тут публікаваліся матэрыялы пра польскіх жаўнераў, пра фармаванне частак польскага войска ды інш. Яны павінны былі абуджаць патрыятызм і ўмацоўваць нацыянальны дух⁵⁴. Газета вяла вельмі вострую палеміку з “Польскай праўдай”⁵⁵. Часцяком публікаваліся карэспандэнцыі або лісты саміх жаўнераў. З мэтай заахвочвання апошніх да ліставання з рэдакцыяй абвешчаліся нават спецыяльныя конкурсы з узнагародамі за найлепшую карэспандэнцыю⁵⁶. У газеце сачылі за чысцінёй польскай мовы. Дзеля гэта была ўведзеная спецыяльная рубрыка “Правільна гаворым па-польску”⁵⁷.

Яшчэ адной вайсковай польскай газетай (тэрэтычна штотыднёвікам), якая выдавалася ў Менску, былі “Вядамосьці вайсковыя”. Яны пачалі выходзіць у Кіеве 16 красавіка 1917 г., а пазней “пераехалі” ў Менск (2 кастрычніка 1917 г.). Газету выдавала Таварыства польскіх вайсковых вядуў. Рэдактарам быў Хенрык Багінскі. Выданне адрасавалася да польскіх афіцэраў. У праграмным артыкуле адзначалася, што прыярытэтам газеты будучыя праблемы вайсковага майстэрства з асаблівым ухілам у пытанні тактыкі. Пры гэтым націск рабіўся на нацыянальны характар польскага войска. На старонках “Вядамосьцяў...” змяшчаліся артыкулы з вайсковай гісторыі, інфармацыя пра адукацыйную працу ў частках польскага войска і дзейнасць розных грамадскіх арганізацыяў, звязаных з арміяй.

У 1917 – 1918 г. у Менску выдаваліся і іншыя газеты. Выканкам Польскай рады Менскай зямлі ініцыяваў выданне “народнага” штотыднёвіка “Весь і засцяняк”, які павінен быў прапагандаваць дзейнасць Рады сярод сялян і засцянкавай шляхты. Рэдакцыя штотыднёвіка імкнулася навучыць насельніцтва чытаць і думаць па-польску, знаёміла з палітычнай сітуацыяй, вяла асвету ў гаспадарчай галіне⁵⁸. Вядома, што першы нумар выйшаў у верасні 1917 г. Час выдання апошняга пакуль не ўстаноўлены⁵⁹.

⁵³ Выдаўцамі “Жоўнежа польскага” былі па чарзе: Адзел асветы Саюза палякаў-вайскоўцаў Заходняга фронту, Польскія ўзброеныя сілы, Галоўны польскі вайсковы камітэт і І Польскі корпус.

⁵⁴ Od Redakcji. “Ż. P.” o sobie // *Żołnierz Polski*. 21.04.1918. Nr 38 (1).

⁵⁵ J. W. Nie podobnej do prawdy “nieprawdzie” // *Żołnierz Polski*. 12.01.1918. Nr 26, Nr 27.

⁵⁶ Konkurs na artykuły // *Żołnierz Polski*. 28.10(10.11).1917. Nr 16.

⁵⁷ Danczewska H. O czasopiśmie “Żołnierz Polski” // *Bibliotekarz Lubelski* 1996. Nr 127. S. 44-47.

⁵⁸ T. J. Tygodnik ludowy // *Dziennik Miński*. 19.10(1.11).1917. Nr 92.

⁵⁹ Аўтару ўдалося знайсці толькі Nr 4 “Wsi i Zaścianka” ад 28.01(10.02).1918 г.

3 9 снежня 1917 г. да 23 студзеня 1918 г. выдаваўся сатырычны што-тыднёвік “Антыхрыст” як “орган прыстойных людзей”. Ягоным рэдактарам і выдаўцом быў М.Навакоўскі, а літаратурным кіраўніком Стэфан Кеджыньскі, які супрацоўнічаў з “Пляцуўкай”. Праграма штотыднёвіка прадугледжвала аб’ектыўнасць і крытычнасць у ацэнках дзейнасці ўсіх палітычных польскіх арганізацый. У рэдакцыйным артыкуле першага нумара адзначалася: “[...] Прышоў, каб да вашага ядwabнага салодкага жыцця дадаць трохі палыну [...], каб не забываліся, што недзе на свеце ёсць народ, які страціў усё апроч гонару”⁶⁰. У ананімовых тэкстах з анолькавым сарказмам высмейваліся як “правыя”, так і “левыя”.

Паводле Анджэя Сьліша, з паловы 1917 г. у Менску выдавалася моладзевая газета “Пшышлосць” (рэд. К.Лешчыньскі). Газета кіравалася лозунгам “працы і дзеянняў дзеля добра Айчыны”⁶¹.

Таксама нельга не згадаць пра аднадзёнкі. Трэба назваць выданне “На стражы”, якое з’явілася ў Менску ў красавіку 1918 г. Яе рэдактар У.Двожачак, які знаходзіўся ў канфлікце з большасцю польскіх дзеячоў, зрабіў на старонках газеты даволі крытычны агляд жыцця польскай грамадскасці ў Менску⁶². У 1918 г. выйшла аднадзёнка “Сеў Белёны” (“Siew Bellony”), падрыхтаваная Менскім аддзелам Польскага таварыства дапамогі ахвярам вайны ў супрацоўніцтве з Аддзелам апекі над помнікамі мастацтва і культуры ў Менску.

У заключэнне трэба адзначыць, што польская прэса ўсходняй Беларусі не развівалася так актыўна, як гэта было ў Пецярбургу, Маскве, Вільні або ў Кіеве. Апроч рэлігійных выданняў да I сусветнай вайны ў Менску не выходзіла аніводнага польскага перыядычнага органа. Варта задумацца, што перашкаджала развіццю польскага друку? Адною з прычынаў было тое, што доўгі час (да 1915 г.) Менск знаходзіўся ў ценю Вільні, якое было тым цэнтрам, што пашыраў свае ўплывы на ўсю Літву і Беларусь. Таксама трэба адзначыць пэўную правінцыйнасць Менску, што моцна перашкаджала рэалізацыі культурных праектаў. Горад не меў вялікай прыцягальнай сілы для польскай інтэлігенцыі. Тым не менш польскі друк, асабліва ў 1917 – 1918 г. адыграў істотную ролю ў развіцці польскага культурнага, грамадскага і палітычнага жыцця ў Беларусі.

Пераклад з польскай мовы Алеся Смаленчука

⁶⁰ Do wszystkich... wszystkich... wszystkich... // Antychryst. 9 (22). 12. 1917. Nr 1.

⁶¹ Ślisz A. Prasa polska w Rosji... S. 333. Аўтару не ўдалося знайсці аніводнага нумара гэтай газеты.

⁶² Na kresach wschodnich // Na Straży. Kwiecień 1918; Redakcja “Placówki”. W bolesnej sprawie // Na Straży. Kwiecień 1918.